

GYMNASIET OCH MORGONDAGEN

Av lektor *MARTIN MELANDER*

KOMPLEXET av gymnasieproblem är just nu en enda härva av många och ytterst hoptrasslade garnstumpar. Drar man i en ända börjar det röra på sig på ett helt annat håll än beräknat, och därtill på flera olika håll samtidigt. Det är också något irriterande med situationen. Allt är egentligen bara en rad frågetecken, ovisshet, farhågor, osäkerhet, förhoppningar och förmodanden. Gymnasiet har liksom inget NU, bara ett I MORGON. Redan nästa månad vet vi lite mer om den första generationen av allmänna linjen, hur den klarat skrivningarna i matematik och franska; idag är linjen än så länge bara ett frågetecken.

En enda sak är viss: det krävs en omedelbar och omfattande expansion av gymnasiet, ty de välbekanta stora årskullarna är nu uppe i gymnasieåldern. Och denna visshet föder många och stora frågor av ovisshet: hur mycket kommer gymnasiet att expandera? kommer det att finnas tillräckligt med lärare? går det att stimulera till ökad lärarproduktion? kommer gymnasiet att bli enbart treårigt?

var skall nya gymnasier placeras? hur många studenter kommer samhället att behöva? skall vi inrätta examensfria linjer? behöver det nuvarande gymnasiet omorganiseras? kommer standarden att sjunka?

Bristen på klassrum och i synnerhet på institutionslokaler är redan mycket stor — just de senare lokalerna utgör ju flaskhalsarna inom gymnasiet. Om- och tillbyggnader är och blir därför aktuella för många läroverk i landet den närmaste tiden, ett arbete som brådskar men som tar tid att rätt planera och sedan utföra. Men det krävs inte bara nya klassrum och lokaler i gamla läroverk, det måste också inrättas nya gymnasier, framförallt på orter som tidigare saknat sådant stadium. Planeringen för ett nytt gymnasium är en ganska omständlig procedur. Man måste utgå från beräkningar av befolkningsunderlaget (som anses böra vara 40-50 000 invånare), trolig framtida samhällsstruktur och industriell expansion, kommunikationsteknisk situation, och så vidare. Transportmöjligheterna för resande

elever är naturligtvis en viktig faktor vid fastställandet av ett gymnasiums rekryteringsområde. När beslut väl fattats om gymnasietets förläggningssort kommer sedan byggnadsperioden. Det tar sålunda litet tid innan ett nytt gymnasium är inflyttningsklart. Men under tiden står ju inte gymnasietets blivande elever och bara väntar ute på tomt. De måste någonstans ta vägen.

Sedan kan det också visa sig, att ett gammalt gymnasium i trakten bibehåller sin dragningskraft så att eleverna vill gå där alltjämt; det gamla gymnasiet skulle då alltjämt få dragas med trångboddhetsproblemen medan det nya inte blir fullbelagt. Anvisning för eleverna blir då enda lösningen, men det betyder tvångsplacering, som inte gärna kan bli en särskilt populär åtgärd. Nu är ju detta förstås ett mindre och endast tänkt problem, men icke förty ett av de många man får bereda sig på att möta.

I dagspressen stod helt nyligen en notis, som är signifikativ för situationen: till vårens studentexamen har det inkommit drygt 700 fler anmälningar än i fjol, och det betyder att vi kan vänta oss bortåt 600 flera vitmössor i år än förut. Och denna ökning kommer att fortsätta stadigt en lång tid framåt. Förutom att de stora årskullarna börjar tränga på, förorsakas nämligen ökningen i gymnasietillströmningen också av en annan faktor, den som kallas »gymnasieönskan». Själva procenttalet

av en årskull som söker sig till gymnasium blir större för vart år som går. Den ökningen har hittills tämligen konstant varit en halv procent pr år; orsakerna härtill är väl närmast förbättrad ekonomi, snabbare kommunikationer och ökade stipendiemöjligheter. Men för framtidsplaneringen är denna lilla procentsiffra en komplicerande faktor. Kommer stegringen att visa sig konstant under de närmaste åren, kommer den att öka, att minska, eller kommer den helt att upphöra, och i så fall när? Konsekvenserna för utrymmet på gymnasiet är påfallande, som framgår av följande ofta anförda siffror:

Skulle ett oförändrat procenttal av årskullarna gå till gymnasiet, skulle detta nå maximum om fem år med ungefär 45 000 elever. Men fortsätter stegringen av den relativa tillströmningen med en halv procent årligen nås maximum några år senare, och då med icke mindre än 62 000 elever. Differensen är alltså 17 000, en siffra som ordentligt överstiger hälften av gymnasietets nuvarande omfattning (ca 30 000); det kan bli flera, det kan bli färre än så, därom vet man intet, men ändå måste det planeras för framtiden. Och denna framtid består ju dels av de allra närmaste åren med speciella svårigheter, och dels av framtiden på längre sikt, den period, då de största årskullarnas kris är överstånden, enhetsskolan är genomförd helt och gymnasietillströmningen stabiliserat sig

någon gång in på 80-talet, om ett kvartssekel.

Men bakom den ovan angivna tillströmningen verkar andra, okända pådrivande faktorer; förutom de beräknade anmälningarna till gymnasiet kan det komma inträdesansökningar från en ännu så länge anonym grupp ungdomar — det är den s. k. begåvningsreserven, just nu så ivrigt diskuterad men om vilken vi ingenting alls vet. Hur mycket av begåvningsreserven skall gymnasieplaneringen ta hänsyn till? De siffror som docent Härnquist respektive chefredaktör Tingsten kommit fram till ger ytterst intressanta framtidsperspektiv för gymnasiets del. Docent Härnquist anser som bekant, att en fjärdedel av en årskull är kapabel att avlägga studentexamen, medan dr Tingsten, vis av uppgifter från USA, höjer budet till 50 procent. Vad dessa siffror skulle betyda för gymnasietrymmet framgår av följande, rent siffermässiga beräkning:

Födelsestaten för åren 1951–53 var ca 110 000, för 1954 105 000; de som föddes 1951 skulle år 1970 vara klara för studentexamen (7 år plus 12 års skolgång blir 19 år efter 1951), medan årgångarna närmast därefter skulle befinna sig i ringarna därunder. Skulle alla enligt Tingsten kapabla ha möjlighet att 1970 avlägga studentexamen, skulle vi den våren få anskaffa vita mössor till hela 55 000 förhoppningsfulla ungdomar med sin ljusnande framtid. Vore gymnasiet enbart

fyraårigt, skulle det då omfatta först och främst icke mindre än 217 500 elever; den siffran måste sedan höjas, om man räknar att även i fortsättningen endast ungefär 80 procent av en examenskull avlägger examen. För att 50 procent av årskullarna skall kunna ta studenten måste därför gymnasiet på 1970-talet omfatta ca 272 000 elever, ungefär nio gånger mer än för närvarande. Docent Härnquists gymnasister och studenter skulle bara bli hälften så många som dr Tingstens, men det vore vackert så.

Av en studentårgång brukar hittills 75–80 procent gå vidare till högre studier. Med oförändrat procenttal skulle de tingstenska studenterna på 70-talet strömma till universitet och högskolor till ett antal av 40–45 000 pr år.

Om dessa Tingstens, Härnquists och andras siffror rörande begåvningsreserven är riktiga eller inte skall här inte diskuteras — att det finns en reserv är ju självfallet. Men siffrorna väcker en central fråga: hur stort är samhällets framtidskrav på akademisk arbetskraft? Hur mycket akademiker kan samhället absorbera? Från olika håll kommer det prognossiffror, men det är ytterst vanskliga siffror att arbeta med. Det låter sig nämligen sägas, att man om exempelvis 20 år troligen har behov av ett visst antal ingenjörer av en bestämd typ. Men vid det årtalet är då behovet fyllt, och man måste då kunna veta på ett ungefär hur många pr år

fram till mättnaden skolorna behöver lämna ifrån sig. Och sedan, när dessa ingenjörer inte längre behövs? Likartade frågor kan man ställa beträffande de flesta anställningsområden.

Men självfallet är gymnasiets kvantitetsfråga en arbetsmarknadsfråga, och här kommer frågan om begåvningsreserven in. Vad som måste fastställas är hur stor del av begåvningsreserven som samhället över huvud har intresse av att vilja föra fram till studentexamen, naturligtvis under förutsättning att studentexamen även i fortsättningen betraktas som grund för fortsatt högskoleutbildning och inte blir en populariserad avslutning på enhetsskolegången. Men eftersom man inte får betrakta studentproduktionen enbart ur arbetsmarknadssynpunkt — det finns ju som redan antytts ungefär 20 procent som inte går vidare efter studentexamen — kan man också samtidigt ställa frågan så här: hur många studenter anser sig samhället i framtiden ha råd med att producera? Kommer vi ekonomiskt att stå rycken för en produktion på 25–40 000 studenter om året? Och vad kan man tänka sig för psykologisk effekt på framtidssamhället av så stora kadrer teoretiskt utbildade? Vilket svar man än kan tänkas avge på frågorna kvarstår dock alltså det stora frågetecknet: hur många lärare kommer att stå till förfogande? Utan gymnasielärare blir det inga studenter.

För närvarande pågår en utredning som så småningom kommer att lämna prognossiffror för den akademiska lärarutbildningen. Den siffra man därvid kommer fram till blir troligen bestämmande för gymnasiets storleksordning. Ty det kan väl inte gärna bli annan lösning av problemet än denna: gymnasiet får bli så stort som vi har lärare till. Naturligtvis kan det inte bli tal om en årlig reglering eller exakt maximering av intagningarna från läsårs till läsårs. Men något slag av relation mellan lärarkraft och gymnasieomfattning är nog vad vi får försöka inrikta oss på att fastställa. Faktorerna är tillräckligt ovissa även för en skenbart så enkel lösning, men det måste vara lättare och rimligare — och ofrånkomligt, naturligtvis — att rätta sig efter de ovissa akademikersiffrorna än efter de ännu ovissare uppskattningarna av samhällets framtida krav på högt utbildad personal på olika områden, och dess ekonomiska möjlighet att kosta på stora ungdomskadrer en gymnasial utbildning.

Regleringen får väl ordnas på enklaste och riktigaste sätt, nämligen genom hårdare gallring vid gymnasieintagningarna. Det kommer kanske inte att bli så populärt bland föräldrarna, men vilken annan möjlighet står till buds? Gallringen kan komma att visa sig nödvändig även av kvalitetsskäl. Övergångstidens treåriga realskoleform är som bekant den pedagogiskt sett ogynnsammaste. Hur stor förbätt-

ring som sedan kan inträffa, när enhetsskolan en gång i tiden är fullt utbyggd, det kommer till stor del att hänga på hur långt differentieringen drives. Vad man än må ha för åsikt om den femåriga realskolan — samma »pluggresultat» lär väl inte enhetsskoleeleverna kunna prestera, och det är på realskolans forna studiegång som det nuvarande gymnasiet bygger. Studerar man kursplaneförslagen till den nya treåriga realskolan, tycker man sig märka en reduktion av »studievolymen». Slutresultatet måste bli det, att de nya gymnasisterna kommer att börja sin bana betydligt sämre förberedda än tidigare generationer. Men de kommer till gymnasiet med i stort sett oförändrade betyg. Betygsenheterna gäller för kunskapskvantiteter som betydligt understiger tidigare — ett AB på en ettårig kurs är naturligtvis inte samma underlag för gymnasiestudier som ett tidigare AB efter en tvåårig kurs i samma ämne. Med oförändrade krav på gymnasiets kvalitet måste därför följa en skärpning av kraven vid intagningen — givetvis under förutsättning att kunskaperna då bevisligen är mindre än förut. Det *kan* ju tänkas, att enhetsskolans högstadium bättre än den gamla realskolan förmår förbereda ungdomarna för gymnasiestudier. Den som lever får se.

Lärarbristen kommer alltså att skärpa intagningskraven, så som ovan skisserats. Det är också den

behagligaste lösningen, ty alternativet bleve annars utkuggning i ökad grad. En tredje möjlighet kan kanske tänkas. Man har nämligen på sistone på högre ort (även i en riksdagsmotion) börjat diskutera en examensfri gymnasiegång, förslagsvis omfattande två år efter nionde skolåret, och den skulle då kanske kunna tjänstgöra som avlastningslinje för det »riktiga» gymnasiet. Motiveringen till projektet är rimlig i och för sig — man tänker sig, att sent utvecklade elever eller sådana som av en eller annan orsak inte gått g-linjen inom enhetsskolans högstadium, skulle önska en begränsad gymnasial påbyggnad utan att behöva tvingas in i en examensgång med dess höga krav. Dit kunde man då hänvisa de gymnasister, som inte kan följa med det normala gymnasiearbetet. Därmed skulle kvarsittningen kunna bortopereras; säkert ginge det inte utan gnissel, eftersom kvarsittarna även de så småningom kan lyckas nå examen. Hänvisning till examensfri linje torde i många fall komma att väcka protester.

Hur mycket en sådan linje skulle öka attraktionsförmågan hos gymnasiet är omöjligt att säga. Det bleve åtskilliga tusen »begränsade gymnasister», om gymnasiets 20 procent som icke lyckas nå studenten fördes över hit, och dessutom kanske ytterligare intresserade. Hur som helst kommer projektet att kräva lärare och klassrum.

En nackdel med en examensfri

gymnasielinje är uppenbar: den kan lätt bli en högstadiets kindergarten. Ställs det inte upp vissa examensfordringar eller likvärdiga prestationskrav, kan man befara alltför stor efterfrågan på lustbetonad undervisning, och eleverna kan alltför lätt få känslan av att de skall till varje pris sysselsättas för sysselsättningens egen skull. Föräldraställningen kan också få en ogynnsam inverkan, om nämligen föräldrarna räknar med ett sådant här gymnasium som en lämplig vistelseort för ungdomarna i väntan på annan utbildning eller sysselsättning. Likartade tongångar har nämligen redan försports. Det nya examensfria gymnasiet eller rättare linjen skulle då få en väsentligen social uppgift, den att ta hand om och underhålla ungdomar som är studiemässigt sent utvecklade, som har mindre påfallande studieenergi, som över huvud taget är håglösa och odeciderade, eller, i enstaka fall, ytterst ensidigt begåvade. Ett sådant klientel på gymnasiet, där det då skulle saknas möjligheter att genom prestationsfordringar skärpa viljan och hågen, det inger onekligen betänkligheter. Man kan med viss rätt frestas undra, om landet har råd att ens fundera på att ge det svenska gymnasiet också en socialvårdande funktion. Borde inte detta fritidsproblem överantvaras i andra händer?

Så som vårt gymnasium för närvarande är utformat bör det få fort-

sätta att vara en tid framåt. Det behöver arbetsro; det har varit tillräckligt med ändringar och förändringar under de gångna årtiondena. Den nu existerande formen måste få tid att stabilisera sig, ävensom ge utrymme och tid till experiment och nya initiativ inom undervisningen. Men längre fram får vi nog räkna med en del förändringar, som måste sträcka sig längre än till smärre justeringar, såsom tidigareläggning av någon studentskrivning. Sådant innebär ju ingen organisationsändring. Under tiden får vi försöka fundera ut den bästa formen och utseendet — fasta linjer, examensfria linjer, fritt ämnesval eller horisontell klyvning är några av de möjligheter som är tänkbara, kompletterade med olika kombinationer sinsemellan. Arbetsmarknaden, elevernas och lärarnas kvalitet, klassernas storlek, realskolestadiets studieprestationer, allt detta och en hel del därtill kommer med största sannolikhet att kräva förändringar i gymnasietets struktur och organisation som medger nya kombinationer, med eller utan examen som krön.

Gymnasietets problem är till sist ett kvalitetsproblem, just därför att det är ett kvantitetsproblem. Vi kan inte bara tänka på produktionskapaciteten utan också på produktens kvalitet. Det hänger inte enbart på hur många ungdomar vi kan bereda plats utan också och framför allt vad och hur mycket vi kan ge dem. Därför måste vi också genast

och allvarligt ställa frågan, huruvida gymnasiet i framtiden kan behålla sin nuvarande standard, samt om det bör söka hålla sin standard — genom intagningsspär- rar, utkuggningar, avlastningslinjer eller radikalt förändrad organisa- tion med hittills okända kombina- tionsmöjligheter. Återstår alterna- tivet standardsänkning. Kan vi kanske utan större olägenheter sänka studentexamenskraven? Blir morgondagens samhälle betjänt av

studenter, som populärt uttryckt »kan mindre» än dagens ungdomar, bara samhället får tillräckligt många av dem? Dessa och liknande frågor måste besvaras, men besva- ras mycket snabbt. Må de ansva- riga icke ta vinterns slagdänga »Que sera sera» till slagord, ty det hastar. Det är nämligen just nu till hösten som verkningarna av de stora årskullarna på allvar börjar göra sig kännbara på gymnasiet, bara om några månader.